

ОСВІТА В ЧАСІ І ПРОСТОРИ

ЛОДАТКО Є.О.,

професор кафедри педагогіки вищої школи та освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, доцент

ЛУК'ЯНОВА М.І.,

завідувач кафедри педагогіки і психології Ульяновського інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників освіти, доктор педагогічних наук, професор

УДК 37.01

ОСВІТНІ ПАРАДИГМИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ СОЦІУМУ

У статті презентується авторське бачення сутності процесів трансформації освітньої парадигми, що відбувалися у вітчизняній освіті внаслідок соціокультурних перетворень суспільства.

Ключові слова: соціокультурний розвиток, ціннісні орієнтири суспільства, освітня парадигма, освітні цінності.

В статье представляется авторское видение сущности процессов трансформации образовательной парадигмы, происходивших в отечественном образовании вследствие социокультурных преобразований общества.

Ключевые слова: социокультурное развитие, ценностные ориентиры общества, образовательная парадигма, образовательные ценности.

The article presents the author's vision of the essence of the educational paradigm transformation processes taking place in the national education due to socio-cultural changes in society.

Keywords: social and cultural development, values landmarks of society, educational paradigm, educational values.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших функцій культури вважається трансляційна, оскільки за її допомогою відбувається передача від покоління до покоління соціального досвіду, концепцій, ідей, цінностей і настанов, що спрямовують і координують поведінку та свідомість людей у їх груповому та індивідуальному бутті, а також відтворення соціальних структур (інститутів і установ культури), завдяки яким цей досвід, концепції ідеї, цінності й настанови поширюються в суспільстві, доходячи до кожного його члена.

Інструментом відтворення соціальних структур у суспільстві традиційно виступає система освіти, рушійною силою якої є не тільки економічні, а й ідеологічні важелі, що віддзеркалюють громадські уявлення щодо місця освіти в культурі соціуму та її ролі у здійсненні соціального контролю за збереженням у колективній свідомості концепцій, цінностей та ідей, які вважаються визначальними для соціокультурного розвитку суспільства.

Освіта, як суспільний інститут, завжди зв'язана з історичним минулим та тими умовами, які визначають рівень гуманітарного розвитку суспільства і напрями його подальшого руху. До таких умов, перш за все, слід відносити економічні характеристики суспільства та проблеми, що породжуються панівними в ньому економічними

відносинами, а також домінуючі ідеологічні уявлення щодо шляхів суспільного розвитку – від авторитарних до демократичних з усіма історично апробованими варіантами їх втілення в соціальну практику.

По-друге, виключно важливим є й те, що внаслідок інформаційного розвитку суспільства знання поступово перетворюються у продуктивну силу та породжують потребу в безперервній і динамічній освіті, здатній забезпечувати формування у майбутнього фахівця готовності до інноваційної діяльності й нестандартного мислення на рівні вимог інформаційно, технологічно й гуманітарно розвиненого соціуму.

По-третє, глобалізація економічних відносин та полікультурний тренд суспільного розвитку, завдяки яким активізується соціокультурна взаємодія в розрізі світового співтовариства, обумовлює необхідність посилення уваги до інформаційних процесів в соціумі та їх комплексного вивчення соціологами, культурологами, філософами, методологами й іншими фахівцями, що мають можливість впливати на формування освітніх орієнтирів, цінностей та відповідної освітньої парадигми суспільства.

Виклад основного матеріалу. Історія розвитку вітчизняної освіти останнього століття

свідчить, що її освітня парадигма неодноразово й кардинально змінювалася відповідно до тих ідеологічних настанов та економічних умов існування суспільства, які набували соціального домінування в певний історичний проміжок часу.

Так, зокрема, в основу освітньої парадигми постреволуційного періоду було покладено ідею революційного нігілізму, що ґрунтувалася на запереченні, категоричному несприйнятті будь-яких освітніх орієнтирів і цінностей, вироблених дореволюційними суспільними інститутами. Нова, ленінська система освіти, розбудовою якої опікувалися Нарком освіти РРФСР А.В. Луначарський та керівниця позашкільного відділу¹ Н.К. Крупська, засновувалася на засадах:

- тісного зв'язку нової Єдиної Трудової Школи² з політикою та партійною ідеологією³;
- ліквідації класно-урочної системи та предметної організації навчання [8];
- заборони домашніх завдань і скасування всіх іспитів – вступних, перехідних і випускових [6, с. 1029];
- якнайширшого запровадження в шкільне життя продуктивної суспільно-необхідної праці та політехнічного характеру навчання [6, с. 1028];
- ініційованої особисто Леніним масової депортації університетських професорсько-викладацьких кадрів та інтелігенції [3];
- прийому на навчання до вищих навчених закладів усіх бажаючих незалежно від набутої ними освіти [4] й наявності посвідчень особи [5];
- упровадження практики зарахування на навчання до вищих навчальних закладів осіб за рекомендаціями партійних осередків [7] чи рознарядкою революційних комітетів.

Шкоду, заподіяну вітчизняній системі освіти такими «парадигмальними новаціями», ще й зараз важко усвідомити й оцінити. Утім, достеменно відомо, що саме в перше постреволуційне десятиліття шкільний учитель втратив практично всі свої традиційні професійні преференції: гідну зарплату, відшкодування побутових потреб, забезпеченість навчально-методичною літературою, шанобливе ставлення громади та можливість збереження особистісної ідентичності. Так, за свідченнями революційних видань у 1924 році оплата праці сільського вчителя становила або

5-7 руб.⁴, або 5-6 пудів жита (на місяць) за рахунок селянського населення. Заступник Наркома освіти Й.І. Ходоровський з цього приводу зауважував, що «це давало можливість працівникові освіти не вмерти від голоду. І тільки. А далі – він залишався таким же роздягненим і розбутим, яким був раніше, у такому ж часто нетопленому приміщенні, як і раніше, без свічки чи гасу, без книги й підручника» [13, с. 68].

Наприкінці 20-х – початку 30-х років унаслідок розпочатої трансформації сільського господарства та економіки революційна освітня парадигма втратила актуальність, про що опосередковано свідчить звільнення з посади у вересні 1929 р. Наркома освіти А.В. Луначарського та призначення на цю посаду А.С. Бубнова – начальника Політичного управління РСЧА. Новий Нарком не поділяв революційного безладу в освіті й намагався позбавити школу від нехарактерних для неї функцій, методів і форм організації навчальної діяльності, вивести її на шлях реальної суспільної користі.

Промисловий прагматизм, зрощений на задумах колективізації та індустріалізації, впровадив у суспільне життя нову парадигму, в основу якої було покладено повернення до традиційних форм і методів організації навчальної діяльності та націленість системи освіти на забезпечення потреб «індустріально-військової» економіки у кваліфікованих інженерних кадрах різного рівня підготовленості, здатних вирішувати різномасштабні військові, промислові й наукові завдання в екстремальних умовах масштабних репресій, партійного керівництва малограмотних секретарів⁵, перманентного планування ресурсів і перевиконання намічених планів.

Панівною парадигмальною ідеєю стало переконання в тому, що професійна освіта має

⁴ До революції прислуга отримувала зарплату 5-8 руб. на місяць.

⁵ «Освітній та кваліфікаційний рівні працівників Рад 30-х років були досить невисокі. За даними інформаційного відділу Президії ВЦВК РРФСР, близько 97% голів і секретарів сільрад РРФСР у 1936 р. мали нижчу освіту. ... Формальна (тобто засвідчена шкільним посвідченням) грамотність в ряді випадків не відповідала фактичній, і... серед осіб, що значилися як такі, що отримали нижчу освіту, було багато тих, хто ледь вмів читати й писати» [2, с. 76].

О.Ю. Винниченко, досліджуючи становлення радянської бюрократії в умовах форсованими модернізації (на матеріалах Уралу), узагальнив дані архівних джерел і вивів такий «соціальний портрет управлінця [початку 30-х рр.], наприклад, голови райвиконкому. Як правило, це ... молодий чоловік (96%); член ВКП (б) (100%); виходець переважно з робітників або службовців (69,8%); малограмотний або взагалі без освіти (77%) 32; зі стажем роботи на цій посаді до одного року (75,9%) через часті переміщення на інші посади, «чистки» ... Наприкінці 30-х років соціальний портрет управлінця майже не змінився» [2].

¹ Яка фактично була заступницею Наркома освіти, незважаючи на те, що спочатку їй підпорядковувался позашкільний відділ, а з 12 листопада 1920 р. очолила Головополітпросвіт.

² Єдина трудова школа післяреволюційного періоду – це школа, яка розділялася на два ступені: «1 ступінь – для дітей від 8-ми до 13-ти років (5-річний курс) і 2 ступінь – від 13-ти до 17-ти років (4-річний курс)» [6, с. 1026].

³ Що проголошувалося провідним принципом радянської педагогіки.

забезпечувати майбутнього фахівця системою знань, достатньою для його успішної професійної діяльності упродовж усього трудового життя, а школа має готувати випускників до продовження навчання з метою набуття професії. Оскільки рушійною силою індустріалізації були інженерні кадри, то для їх підготовки в системі освіти було віддано перевагу таким предметам, як математика, фізика та їх супроводжуючі. Примітним також було й те, що, не зважаючи на лобювання Н.К. Крупською ідеї розширення продуктивної праці, зі шкільних навчальних планів вресі-решт було вилучено такий предмет, як труд⁶.

Здавалося, що ця парадигма внаслідок своєї прагматичності й затребуваності мала шанси на довге існування. Але післявоєнні новітні технологічні досягнення⁷ і розпочате протистояння політичних систем актуалізували необхідність її коригування, що втілювалося у підсиленні уваги до природничо-математичного складника як у загальноосвітній, так і у вищій школі, де безумовного пріоритету набули фізико-математичні, хімічні, біологічні й технічні напрями підготовки фахівців. Концептуально на систему освіти покладалося завдання трансляції майбутнім фахівцям природничо-математичних і технічних знань у такому розрізі й обсязі, який був би достатнім для їх залучення до тематики науково-виробничих та інженерно-промислових дослідницьких структур, зорієнтованих на забезпечення замовлень ВПК чи реалізацію грандіозних політико-економічних проєктів на кшталт освоєння цілини чи побудови БАМу.

Згодом для змістової підтримки оновленої освітньої парадигми в 60-х рр. була розпочата реформа математичної освіти *New Match*⁸, однак організатори не приділили належної уваги її кадровому та кваліфікаційному забезпеченню, не зорієнтувалися в соціокультурних змінах у суспільстві, породжених небаченим розквітом соціалізму з підміною пшеничного хлібу кукурудзяними перепічками. В результаті реформа не тільки не принесла очікуваних результатів, а й спровокувала відтерміновані негативні соціальні наслідки у вигляді суттєвого зниження рейтингу природничо-математичних й інженерно-технічних спеціальностей університетів та значного падіння престижу інженерних професій.

⁶ Праця з'явилася у шкільних програмах в 1927 р. як особливий предмет завдяки нездоланному прагненню марксистів поєднати навчання з продуктивною працею.

⁷ Поява перших електронних обчислювальних машин, виникнення лінгвістики як самостійної галузі знань, ядерної зброї, розвиток реактивного літакобудування, розробка засобів доставки ядерної зброї тощо.

⁸ Метою якої проголошувалося осучаснення змісту шкільної освіти та наближення його до бурбакістських ідей побудови математики на єдиній концептуально-понятійній основі.

Виникнення негарздів в освіті (пов'язаних з трансформацією змісту її гуманітарного складника), що збіглися в часі з соціокультурними проблемами суспільства епохи тотального дефіциту, поставила на порядок денний необхідність чергового коригування чинної освітньої парадигми. Оновлення освітньої парадигми започатковувалося на ґрунті комуністичного виховання молоді, гносеологічного розуміння істини як «правильності погляду» на деякі умоглядні ідеї, підвищення пізнавальної самостійності суб'єктів навчання, подолання репродуктивного характеру діяльності й розкриття «творчого потенціалу»⁹ особистості. Але при цьому не втрачали актуальності ані авторитарний стиль організації освіти, ані активний ідеологічний супровід процесу підготовки фахівців у вищих закладах освіти, оскільки першорядною метою освітньої діяльності залишалося формування всебічно розвиненої особистості, відданої комуністичним ідеалам та ідеям колективізму.

З початку 90-х рр. ХХ ст. освітня парадигма, що засновувалася на цих засадничих орієнтирах, виявилася *a-priori* нежиттєздатною внаслідок докорінних змін у політичному устрої світу та соціальній свідомості новостворених держав. Роз'єднання системи освіти на національні освітні кластери (з набуттям ними в подальшому повної самостійності) спричинило потребу у визначенні в межах кожного з них ціннісних орієнтирів, котрі могли б стати основою для вироблення нових освітніх парадигм, які відбивали б соціокультурні прагнення суспільств, їх уявлення щодо шляхів власного розвитку та місця в європейській спільноті [12], напрямів розбудови національних систем освіти тощо.

У цей період активізувалися вже відомі ідеї трансформування (розбудови) національних освітніх систем на різних основах:

- гуманістичній (Ш.О. Амонашвілі, З.І. Равкін, В.О. Сластьонін, В.О. Сухомлинський, Є.М. Шиянов та ін.);
- гуманітарній (Т.О. Іванова, А.В. Кочубей, Ю.В. Сенько, М.С. Розов та ін.);
- антропологічній (І.П. Аносов, Б.М. Бім-Бад, В.І. Максакова, Л.К. Рахлевська, В.О. Сластьонін та ін.);
- особистісно-орієнтованій (М.О. Алексєєв, Д.О. Белухін, І.Д. Бех, В.Й. Бочелюк, В.В. Рибалко, В.В. Серіков, І.С. Якіманська та ін.);
- розвивальній (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін та їх послідовники), що спричинило появу конгломератних уявлень про шляхи їх розбудови.

⁹ У термінах марксистсько-ленінського розуміння сутності творчої діяльності.

Також відбувається усвідомлення соціокультурної сутності освіти, осмислення її методологічного аспекту як чинника соціальних [10] і економічних [9] змін та інформаційних [1] і культурних [14] процесів у суспільстві.

У відповідності до зазначеного відбувається й пошук ціннісних орієнтирів, які могли б стати основою для формування нової освітньої парадигми постсоціалістичного суспільства в контексті інформаційного розвитку усіх сфер його буття. Але досвід освітньої діяльності попередніх десятиліть та брак нових соціокультурних орієнтирів і суспільних цінностей певний час гальмували процес становлення національних систем освіти у концептуальному плані.

Наприкінці ХХ ст. внаслідок корінного перегляду смислу людського буття та поступового усвідомлення зростаючої ролі соціокультурних чинників в інформаційному розвитку суспільства почалося *формування нової парадигми освіти*, концептуальна основа якої вбачалася «у новому засобі буття людини в культурі ..., [оскільки] освіта належить культурі і може бути адекватно зрозумілою тільки з культурологічних позицій, зокрема, підходу до освіти як соціальної цінності» [11]. Поступове усвідомлення цієї ідеї відкривало шлях не тільки до входження освіти в культуру, а й культури в освіту, а, отже, її гуманітаризації – від змісту навчання й виховання до розуміння її визначної ролі в гуманітарній розбудові соціуму.

Як слушно зазначає В.О. Скіданова, серед усіх соціокультурних цінностей освіта виступає як універсальна всеохоплююча цінність, у структурі якої ієрархічно концентруються вартості, що живлять «інтегруючі й диференціюючі функції соціального оновлення суспільства. Освіта не тільки генерує [ціннісні модальності] та національні ідеї, виступає їх транслятором, [а й сама] є самоцінністю, [чільним складником] у системі керування цінностями, [що] завдає тон соціуму, індивідуумам у [визначенні] пріоритетності тих чи інших ціннісних орієнтацій та установок» [11].

Окремо слід звернути увагу на те, що освітні цінності, діючи як моральні імперативи, еволюціонують разом із соціокультурним й інформаційним розвитком суспільства. Це дає підставу вважати, що комплекс питань, пов'язаних з ціннісними орієнтирами й соціокультурними підвалинами сучасної освітньої парадигми, визначенням змісту освіти та постановкою освітньої справи в сучасних умовах, залишається актуальним, оскільки він охоплює коло сутностей, змістове й ціннісне наповнення яких не є сталим, а динамічно змінюється, породжуючи парадигмальні метафори. Такого роду метафори вможливають варіативність побудови освітньої системи, орієнтованої на ті чи ті освітні цінності, наприклад:

гуманістичні, технологічні, сциентистські й ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зважаючи на це, можна очікувати проектування методичних систем навчання шкільних предметів в межах існуючих освітніх галузей, а також упровадження в освітньо-кваліфікаційні характеристики і освітньо-професійні програми підготовки фахівців галузеві ціннісних переваг, які в сукупності з соціокультурними надбаннями суспільства визначають фахову локалізацію змісту і продукують компетентнісне підґрунтя майбутньої діяльності.

Список джерел:

1. Веряев, А.А. Семиотический подход к образованию в информационном обществе: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / А.А. Веряев; Барнаульский гос. пед. ун-т. – Барнаул, 2000. – 367 с.
2. Нечепуренко, Т.Л. Образование как фактор перехода к информационному обществу: дис... канд. филос. наук: 09.00.11 / Т.Л. Нечепуренко; Московский гос. обл. ун-т. – М., 2003. – 166 с.
3. Винниченко, О.Ю. Становление советской бюрократии в условиях форсированной модернизации (на материалах Урала) / О.Ю. Винниченко // Юридическая наука и практика: проблемы теории и истории. Сборник научных статей. – Курган: Изд-во Курганского ун-та, 2002. – С. 68-78.
4. Высылка вместо расстрела: Депортация интеллигенции в документах ВЧК–ГПУ. 1921–1923 / вступ. ст., сост. В.Г. Макарова, В.С. Христофорова; коммент. В.Г. Макарова. – М.: Русский путь, 2005. – 544 с.
5. Постановление Политбюро ЦК КП(б)У «О нежелательности высылки за границу деятелей украинской интеллигенции». – 24 ноября 1922 г.: [Электронный ресурс] // Портал современных педагогических ресурсов. – Режим доступа: http://intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Postanovl_O_visilke_ukr_intellig_1922.pdf. – Дата обращения: 22.12.2013.
6. Философский пароход: [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Философский_пароход.
7. Декрет СНК РСФСР «О правилах приема в высшие учебные заведения РСФСР». – 2 августа 1918 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917–1973 гг. / Сост. А.А. Абакумов, Н.П. Кузин, Ф.И. Пузырев, Л.Ф. Литвинов. – М.: Педагогика, 1974. – С. 403.
8. Декрет СНК Украины «О поступлении в высшую школу всех желающих от 16 лет». – 2 марта 1919 г.: [Электронный ресурс] // Портал современных педагогических ресурсов. – Режим доступа: http://intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/social_history_pedagogic/official_documents/Dekret_O_postupl_v_V_School_1919.pdf.

9. Декрет ВЦИК «О Единой Трудовой Школе Российской Социалистической Федеративной Советской Республики (Положение)». – Распублицован в № 225 Известий Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов от 16 октября 1918 года // Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917-1918 гг. – Отдел первый. – Ст. № 812. – М.: Управ. делами СНК СССР, 1942. – С. 1026-1030.
10. Козлова, Л.А. Институт красной профессуры (1921–1938 годы) Историографический очерк: [Электронный ресурс] / Л.А. Козлова // Авторефераты диссертаций. – Режим доступа: http://dis.podelise.ru/pars_docs/diser_refs/82/81065/81065.pdf.
11. Материалы по образовательной работе в трудовой школе. – М.: Лит.-издат. отдел Наркомпроса, 1919. – Вып. 1. – 47 с.; Вып. 2. – 16 с.; Вып. 3. – 18 с.; Вып. 4. – 15 с.
12. Михаць, С.О. Роль освіти як фактора економічного зростання в умовах перехідної економіки: автореф. дис. ... канд. ек. наук: 08.01.01 / С.О. Михаць; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004 – 24 с.
13. Прокопенко, А.Л. Освіта як чинник соціальних змін (методологічний аспект): дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / А.Л. Прокопенко; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 183 с.
14. Скіданова, В.О. Ціннісні засади та проблеми сучасної освіти: [Електронний ресурс] / В.О. Скіданова // Гуманізм та освіта: міжнародна науково-практична конференція: електронне наукове видання матеріалів конференції. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/skidanova.php>.
15. Сокурянская, Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурянская. – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
16. Ходоровский И. Год новой эры / И. Ходоровский // Ходоровский И. На фронте просвещения: статьи и речи. – М.-Л.: Гос. издат, 1926. –С. 67-73.
17. Щубелка Н. В. Трансформація освіти як явища сучасної культури (філософський аналіз): дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / Н.В. Щубелка; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 170 с.

ЖАДАНОВА О.М.,

доцент кафедри історії та українознавства
Луганського національного аграрного
університету, кандидат педагогічних наук

УДК [37.034 +37.037] «18 / 20»

Розвиток ідей К.Д. Ушинського стосовно духовно-морального виховання у вітчизняній педагогічній думці (1857-1917 рр.): ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті проведено науковий аналіз внеску українських педагогів середини XIX – початку XXI століття у розвиток ідей К.Д. Ушинського стосовно духовно-морального виховання. Увагу зосереджено, зокрема, на таких основоположних напрямках, як народність, національний характер виховання, роль рідної мови. Розглянуто здобутки вітчизняної педагогічної думки періодів 50-60-х рр., 70-90-х рр. XIX ст. та початку XX ст.

Ключові слова: К.Д. Ушинський, духовно-моральне виховання, народність, рідна мова, національний характер виховання.

В статье проведен научный анализ вклада украинских педагогов середины XIX – начала XXI ст. в развитие идей К.Д. Ушинского относительно духовно-морального воспитания. Внимание сосредоточено, в основном, на таких основополагающих направлениях, как народность, национальный характер воспитания, роль родного языка. Рассмотрены достижения отечественной педагогической мысли периодов 50-60-х гг., 70-90-х гг. XIX ст. и начала XX ст.

Ключевые слова: К.Д. Ушинский, духовно-моральное воспитание, народность, родной язык, национальный характер воспитания.

The Development of K.D. Ushinskiy's Ideas Concerning the Inner and Moral Upbringing in Ukrainian Pedagogical Thoughts (1857-1917): Historical and Pedagogical Review.

Scientific analysis of ukrainian pedagogues contribution (19-20 centuries) into K.D. Ushinskiy's ideas concerning the inner and moral upbringing is carried out. The attention is focused on such points as nationality, national aspect of upbringing, the role of the native language. Achievements of ukrainian pedagogical thoughts in 50-60-s, 70-90-s of the 19th and early 20th centuries are studied.

Key words: K.D. Ushinskiy, inner and moral upbringing, nationality, native language, national aspect of upbringing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У вітчизняній педагогічній думці особистість К.Д. Ушинського та

його педагогічна творчість середини XIX – початку XXI століть завжди привертала увагу не тільки педагогів і представників офіційних освітніх органів, але й вважалися неоднозначними в